

K ČINNOSTI J. ORSZÁGHA A B. PAVLŮ V KRAJANSKOM HNUTÍ V RUSKU (1914 – 1917)

LADISLAV TAKÁČ

L. TAKÁČ. On the Activities of J. Országh and B. Pavlů in Compatriot's Movement in Russia (1914 – 1917). *Vojenská história*, 3, 2, 1999, pp 77 – 88, Bratislava

This study deals with two personalities of 1st resistance movement of the Slovaks and Czechs in Russia during World War I. It informs of activities and merits of the Országh brothers who owned a shopping mall in Warsaw and a network of so call Slavonic magazines all over the Russia.

After the World War I broke out, they moved their Company to Moscow. Jozef and Jan Országh joined, in important positions, the insurrection against Austria-Hungary (A-H). They fulfilled many diplomatic tasks (they were members of the most significant delegations that visited Czar and other representatives of the Russian empire), worked in military units, supported the insurrection financially. They were ones of the most important personalities in the insurrection against A-H as well as the Soviet regime.

The other personality was Bohdan Pavliu, an important Slovak and Czech journalist before the war, who was putting through modern streams in literature and politics. After the war broke out he was called up in the army, shortly after he crossed the front and was captured and imprisoned. From there he was released and worked in the editorial office of the magazine *Czechoslovak* in Petersburg. He was fulfilling important political duties. Later, in the course of leaving Russia and battles against the Red Army units he was the leading personality in organising the transfers of military units, so called Siberian anabasis.

Military History. Europe. Czechoslovak Legion in Russia – World War I.

V minulosti sa konštatovalo, že naša historiografia sa venovala menej, ako by bolo potrebné, osobnostiam alebo historickým procesom, ktoré aspoň sčasti ovplyvňovali naši krajania za hranicami. Bolo by to potrebné najmä v tých prípadoch, ktoré výrazne ovplyvňovali dianie aj u nás doma.¹ Aspoň v krátkom náčrte sa pokúsime o priblíženie činnosti dvoch takýchto osobností. A to prínosu Jozefa Országha a Bohdana Pavlů, ktorí výrazným spôsobom vplývali na vývoj krajanského hnutia v Rusku za prvej svetovej vojny. I keď nemejeme potrebné by iste bolo hovoriť i o zástojoch a činnosti ďalších, napríklad Ivana Markoviča, Ferdinanda Čatloša, Vladimíra Daxnera, Štefana Fajnora, Emila Geryka, Jozefa Gregora Tajovského, Vladimíra Hurbana, Jána Jančeka, Janka Jesenského, Dušana Jaroslava Kardoša, Rudolfa Klačku, Gustáva Košika, Jána Lichnera, Ferdinanda Píseckého, Vladimíra Roya, Rudolfa Viesta atď., ktorí pôsobili v rokoch prvej svetovej vojny v Rusku.

Bratia Ignác, Jozef a Ján Országhovci pochádzali zo známej, národne uvedomelej rodiny, pôvodne šafraníkov z Turca. Spoločnými silami založili veľký obchodný dom vo Varšave a neskôr postupne budovali rozsiahlu sieť obchodov v Rusku, v ktorých sa uplatnili mnohí Slováci (pôvodne remeselníci a drotári). Postupne vytvorili rozsiahly kartel šesťdesiatich „slavianských magazinov“, rozprestierajúci sa od Varšavy (tu bolo riadiace centrum) cez Sankt Peterburg, Moskvu, Charkov, Odesu, Smolensk, Vil'ňus až do Zabajkalska. Tu všade rozmiestňovali svoj tovar, aj vo Vladivostoku, Port Arthure až po Čínu. Bola to chýrna sieť slavianských magazinov vo vlastníctve dvoch Slovákov z Turca.²

Ján Országh bol v slovenskej kolónii vo Varšave aj spoločensky činný a zvolili ho za prvého predsedu Československej besedy vo Varšave, odkiaľ po prepuknutí vojny preniesol sídlo organizácie do Moskvy.³

¹Pozri napríklad HRNKO, A.: Slovenský fenomén protifašistického odboja na západe, *Vlastivedný časopis*, XXXIX, 3/1990.

²AUGUSTÍN, M.: Hľadanie súvislostí. SSS, Bratislava 1995, s. 124. Za povšimnutie stojí, že veľkoobchod s krátkym plateným a galantným tovarom založili traja bratia Ignác, Jozef a Ján Országhovci vo Varšave v roku 1878 a v roku 1913 zamestnával vo svojej sieti už 200 Slovákov. Pozri Literárny archív Matice slovenskej (ďalej LA MS) 160 B 40.

³V hodnosti kapitána československých légii v Rusku padol v bojach pri Nižne-Udinsku. Vid' LA MS 173 CH 13.

Obavy z víťazného ťaženia silného dvojzápahu Nemecka a Rakúsko-Uhorska vo vojne a ich protislovanské postoje neveštili nič dobré pre Slovákov a Čechov ani vo Varšave. To na jednej strane. Na druhej strane rusofilstvo, národné povedomie a presvedčenie o tom, že ukončenie vojny za pomoci Ruska prinesie oslobodenie slovenského a českého národa motivovali činy členov besedy. Svede-ctvom toho je aj skutočnosť, že mladí zamestnanci veľkoobchodu bratov Országhovcov Mazanec, Val'ko, Matušovič, Zachar a niektorí ďalší už v prvých dňoch vojny dobrovoľne vstúpili do ruskej armády.⁴

Rusko vstúpilo do vojny 1. augusta 1914 a postavenie Slovákov a Čechov na jeho teritóriu sa dostávalo do paradoxných situácií. Všimnime si napríklad, že Varšavská beseda sa vždy hlásila k slavianofilstvu. Zrejme preto po vstupe Ruska do vojny členovia besedy poverili Jána Országha ako svojho predsedu, aby oznámil varšavskému „ober-policejstrovi“, že Slováci a Česi, ktorí sú občanmi Ruska, sa rozhodli narukovať do ruskej armády. Ďalší, ktorí boli občanmi Rakúsko-Uhorska (R-U) sa taktiež hlásia do ruskej armády dobrovoľne a neposlúchnu mobilizačné rozkazy R-U konzulátu. Avšak reakcia oficiálnych miest bola pre nich neočakávaná. Najvyšší predstaviteľ cárскеj polície nazval tieto postoje vlastizradou. Situácia sa urovnala len vďaka zákroku gubernátora Varšavskej pevnosti gen. Trubina, ktorý dosiahol, aby zatknutí členovia vedenia besedy neboli deportovaní na Sibír. A nebol by to jediný príklad. Mnohí z Čechov a Slovákov nakoniec museli putovať na Sibír, iným zabavovali majetok a ďalších rôznym spôsobom prenasledovali.

Napriek takýmto spôsobom proskribovania, sa v Kyjeve zišlo na manifestačnom zhromaždení, už týždeň po vstupe Ruska do vojny, do troch tisíc Slovákov a Čechov na podporu ruských ambícií vo vojne. V Moskve sa dokonca Český komitét rozhodol podať ruskej vláde žiadosť o umožnenie vytvoriť Českú légiu, podobne v Petrohrade Český spolok navrhoval vytvorenie českých oddielov v rámci ruskej armády a kyjevský krajanský časopis Čechoslovan, ako jediný český a slovenský časopis, zápalisto propagoval myšlienku branného odporu proti Rakúsko-Uhorsku a s nadšením volal do zbrane pod československými zástavami.

Atmosféru slavianofilstva a odhodlania bojovať proti R-U a Nemecku, za spoločný štát Čechov a Slovákov výrazne podporil aj cársky manifest, v ktorom sa doslovne písalo: „Neprihádzame k vám so sľubmi, ktorých národ český už toľkokrát počul z Viedne, ale prichádzame so skutkami, prinášame vám slobodu a osvietenie... Českému národu budú vrátené nielen všetky práva, o ktoré bol ulúpený, ale ku korune českej budú pripojené aj zeme, ktoré nepriazňou pomerov boli od tejto koruny behom storočí odorvané. Krv krvi vašej, nešťastná vetev slovenská, stáročia úpiaca pod maďarským jarmom, bude ako najbližší pokrvný národa českého pripojená k zemiám českým.“ hovorilo sa v manifeste ruského cára Mikuláš II.⁵

⁴Československá beseda vo Varšave organizovala čulý spoločenský a národné kultúrny život Slovákov. Mala vlastný tamburášsky zbor, spevokol, usporadúvala večierky, plesy, zábavy a vychádzky. Starala sa o vlasteneckú a mravnú výchovu, ako aj o odbornú výchovu a rast svojich členov, ktorým pomáhala pôžičkami pri osamostatnení. Na vtedajšie pomery mala bohatú knižnicu so slovenskými knihami. LA MS 160 C 29.

Bratia Országhovci podporovali slovenských národných dejateľov a politikov na Slovensku aj finančne (S. H. Vajanský) LA MS 138 G 14. Konkrétne uvádzam pasáž listu Juraja Országha pre O. Halašu: „...Náš tunajší spolok (Česko-Slovenský) chystá sa totižto už v máji t. r. pamiatku nášho Jána Kollára slávnostne osláviť a prosili by sme Vás úprimne, keby ste nám k tomuto cieľu všetky opisy a knižky týkajúce sa spomenutého básnika doposlať ráčili... a vôbec, čo za pekné slovenské uznáte... Náš spolok venuje teraz 20–30 rubľov na zväčšenie knižnice výlučne slovenskými knihami.“ LA MS 37 CH 6. Országhovci podporovali aj slovenskú tlač, napr. T. Vansovú v postavení vydavateľky a redaktorky Dennice. LA MS 37 KK 65. V novembri 1910 Juraj Országh píše pre Karola Vojtaššáka: „...mám tú česť zdeliť, že som hotový príspeť značnejším obnosom na založenie gymnasia v Kláštore pod Znievom len v takom páde jestli naukosledná reč bude slovenská. Chodí mi o to, aby vzdelanosťou, náš ľud povzniesť aj hmotne, čo môže byť osožné pre náš národ len vtedy, jestli bude učiť sa v jeho materčine, čo národnostný zákon povoľuje.“ O mesiac neskôr znova píše: „...zdeľujem týmto, že aj pán Ján Országh obetuje 100 tisíc korún na Kláštorské katolícke gymnasium... je žiadúco, že by to gymnasium možebne malo isté privileje straniva slovenskej veci, aby totižto slovenčina jako riadny predmet vyučovací byť mohla.“ LA MS 102 D 31.

⁵VANĚK O.: Čechoslováci v Rusku. Praha 1928, s. 21.

Ťažkopádna ruská byrokracia sa teraz ukázala v lepšom svetle. Neubehli ani dva týždne od vstupu Ruska do vojny, keď jeho minister vojny na porade ministerskej rady podal návrh na vytvorenie osobitných československých oddielov v ruskej armáde. Vojenská rada už 20. augusta nariadila formovanie Českej družiny pod velením gen. Chodoroviča v rámci kyjevského okruhu.⁶ Okrem toho v ten istý deň prijal ruský cár Mikuláš II. v moskovskom Kremli zástupcov tamojšieho československého komitétu. Odovzdali mu pamätný spis a zotrvali s ním v krátkom rozhovore o slavjanofilstve. V rozhovore cár položil aj otázku, koho zastupuje vlastne trojica zástupcov? V súvislosti s odpoveďou na túto otázku vznikol dokument, ktorý vypracoval PhDr. Jiří Klecanda, tajomník petrohradského československého spolku. V dokumente sa podčiarkla túžba Slovákov a Čechov o plnú národnú a štátnu nezávislosť. Memorandum po odsúhlasení v vedení spolku bolo odoslané ruskej vláde.

Druhým významným politikom a bojovníkom československých légii v Rusku, ktorého hodláme priblížiť, bol Bohdan Pavlů. Pred vypuknutím vojny bol všeobecne uznávaným novinárom a redaktorom slovenských a českých denníkov a časopisov, žurnalista, ktorý sa často pohyboval v európskych metropolách, aj v Moskve, kde mal medzi novinármi a politikmi mnohých priateľov a známych. Vynikal ako žurnalistický talent a dobrý organizátor slovenskej kultúry. Pozitívne vplýval na politické dianie na Slovensku v radoch mladej slovenskej inteligencie od začiatku nášho storočia.⁷ O pomeroch v krajských spolkoch od vypuknutia vojny v Rusku Bohdan Pavlů vedieť nemohol. Bol povolaný do rakúsko-uhorskej armády ihneď medzi prvými záložníkmi a nasadený na ruský front. Už v novembri 1914 prebehol na ruskú stranu frontu, ale zo zajateckého tábora ho skoro dali k dispozícii krajskému odboju v Petrohrade a už v júni 1915 sa ocitol v Moskve.⁸ Pracoval v redakcii novín Čechoslovák, kde sa stal zodpovedným

⁶Za svobodu, I. diel. Praha 1928, s. 20. V tomto smere sú zaujímavé vyjadrenia generála ruskej armády českej národnosti Jaroslava Červinka, ktorý bol prijatý do služieb ruskej armády ešte na začiatku rusko-tureckej vojny (1877 – 1878). Ruská generalita, vláda a cár na začiatku I. svetovej vojny vlastne len obnovili svoje úsilie o nové usporiadanie Európy: „Vyšší vojenské úrady ruské již tehdy jednaly se mnou v otázce našeho ozbrojeného vystoupení v případě války mezi Ruskem a Rakouskem, k níž se již za rusko-turecké války (přičiněním Německa) schylovalo. Na Volyni soustředovala se již tehdy značná kolonizace česká, organizována českými emigranty, pp. Příbylem a Olíčem, a většina českých osadníků manifestovala již za oné války své sympatie k Rusku a svůj odpor k Rakousku způsobem okázalým... Bylo mi nařizeno, abych mezi českými osadníky vyhlédl si lidi k udržování stálého spojení se starou vlastí schopné a abych sám co možná těsné styky s Čechy udržoval, aby po případ války s Rakouskem mohla býti organizována za vhodného okamžiku, když by ruská armáda do Čech vtrhla, co možná nejširší součinnost českého národa a Čechů v rakouské armádě sloužících s ruskou armádou a Ruskem.“ Z povedaného je celkom zrejmé, s akou pozornosťou sledovalo vedenie ruského štátu vývoj v Európe v súvislosti s ambíciami realizácie svojich mocenských záujmov, pod pláštikom letitej tradície oslobodenia južných a R-U slovanských národov. Ale aj pochopenie toho, že už na počiatku I. svetovej vojny generál Červinka, hoci už 66-ročný, znova bol aktivovaný a pridelený k československým légiiám v ktorých nakoniec zástaval veliteľskú funkciu. Širšie pozri ČERVINKA, J.: Cestou našeho odboje. Praha 1920, s. 32 a n.

⁷Bohdan Pavlů bol zástancom československej vzájomnosti a pracoval v intenciiach úsilia o vytvorenie spoločného štátu Čechov a Slovákov. Bol pod vplyvom Masarykových politických názorov a ideí, hlásateľom koncepcie demokratického neoslavizmu, odmietal cárofilstvo a konzervatívne slavianofilstvo. Spolupracoval s hlasistami, aj redaktorský v Hlase a najmä v Prúdoch, už ako študent prispieval do masarykovského Času, ktorý v rokoch 1907 až 1910 i redigoval. Spolu s Františkom Votrubom iniciovali a postarali sa o vydanie Hviezdoslavových Básni biblických v Čechách a v rozšírení jeho poézie vôbec, čo určite ovplyvnilo rozhodnutie českej akadémie, ktorá už v roku 1913 zvolila Hviezdoslava za svojho člena. Prispieval takmer do všetkých slovenských novín pred vojnu, stál pri zrode a redigoval mnohé slovenské časopisy a knihy, ako aj príležitostné publikácie (Almanach, Sbornik slovenskej mládeže 1909 atď.). Veľmi úzko spolupracoval s Československou jednotou v Prahe a keď tá založila Slovenskú korešpondenciu v roku 1909, Pavlů ju redigoval až do založenia Slovenského denníka, ktorého sa stal redaktorom.

⁸V jednom z listov (F. Votrubovi) už 19. septembra 1914 opísal svoje skúsenosti takto: „Budem Vám rozprávát, ako som utekal pred Rusmi z Lvova a čo som z tej vojny skúsil. Osobne som nezažil nič strašného, ale čo som videl, to bolo strašné. Teraz už nech je akokoľvek, dobre už i tak nebude... Čo som mal, temer všetko mi ostalo vo Lvove. Nemal som času ísť do mesta a vziať si to, tak náhle prišiel rozkaz vyprázdniť Lvov. Tak som tam musel nechať tie trošky, ale my sme tam nechali mimo iné aj našu festungsartilleriu. Len verschlussly z kanónov vytiahli, ale tie ohromné delá, z ktorých šla na mňa hrôza, keď som ich videl, zostali tam. Vraj Rusom nič sa do rúk nedostalo! Snáď, ale nám nič v rukách neostalo... dnes v mestě mluví se stále určitěji, že pojedeme do Ružomberku. Teda na shledanou! Pojedeme snad ještě dnes v noci, nebo zítra nebo pozítří nebo popozítří. slovem, jak bude rozkaz. Pozdravuji Juraja

redaktorom a vedúcou osobnosťou. Pri tom pôsobil aj v omnoho širších súvislostiach, keďže redakcia začínala plniť viaceré úlohy politického rázu a Bohdan Pavlů sa často nachádzal v popredí.

Už v počiatkoch organizovania spoločenského, politického a vojenského života našich krajanov v Rusku sa prejavila dvojkolajnosť myslenia a konania spolkov a organizácií. Po vstupe Ruska do vojny prebehla celá vlna nadšených manifestácií Čechov a Slovákov v rôznych mestách ruskej ríše, na ktorých sa slávnostne prejavovala spolupatričnosť. Intenzívna činnosť S. Koníčka a L. Tučka prezentovaná okázalým cárofilstvom, v úsilí predať sa do vedúcej pozície medzi krajanými spolkami nakoniec slávila úspech. Medzi veľkým počtom moskovských inštitúcií, 20. augusta prijal „gosudar“ na audiencii aj Koníčka a Tučka. Odovzdali mu memorandum, v ktorom prejavili svoje presvedčenie o oslobodení slovanských národov, medzi nimi aj československého v novom štátnom útvare. Dokument jednoznačne hovorí aj o vazalstve nového štátu: „Nech zažiarí slobodná, nezávislá koruna svätého Václava v lúčoch koruny Romanovovcov.“

Druhá veľká skupina našich krajanov mala iné názory na možné perspektívy oslobodenia slovenského a českého národa. Tento názorový prúd vyjadroval svoje štátoprávne predstavy v demokratických kontúrach samostatnosti československého štátu, viac-menej nezávislého od cárskeho dvora. A v tomto prúde zohrávali dôležitú úlohu aj bratia Ján a Jozef Országhovci. Po evakuácii z Varšavy slovenská kolónia (Országhovci, Zbříňovskovci a iné rodiny) preniesli svoje sídlo, svoj kapitál a tovar do Moskvy. Onedlho založili Česko-slovenský spolok, ktorého členmi boli takmer výlučne Slováci a za svojho predsedu si zvolili Jána Országha.

Jozef Országh bol delegovaný na spoločnú poradu zástupcov Slovákov a Čechov do Petrohradu, kde sa zišli 11. septembra 1914 reprezentanti spolkov z Kyjeva, Moskvy, Varšavy a Petrohradu. Štyri dni sa viedol zápas o zameranie programového dokumentu, ktorý by si rady privlastnili všetky krajané spolky v Rusku. Išlo o to, či v tomto zápase prevládnu programové tézy predstaviteľov jednoznačného cárofilstva. Už z presadzovaného názvu nového československého (čsl.) štátu sa dalo všetko vydedukovať: „Ruskem osvobozené země koruny svatováclavské“, ktoré mali zažiarit' v lúčoch koruny Romanovovcov.

Jozef Országh podporil stanovisko petrohradského spolku, ktorého programové tézy skoncipoval J. Klecanda v spomínanom Pamätnom spise. Je zaujímavé, že odmietol aj dualistické riešenie spoločného štátu.⁹

Na porade boli vybraní delegáti, ktorých prijal minister zahraničných vecí cárskej vlády Sazonov. Minister priaznivo hľadel na aktivity Čechov a Slovákov. Ubezpečil delegáciu, že ich úsilie je celkom v súlade so zámermi vlády a cárskeho dvora. Potvrdil, že o týchto otázkach sa uvažovalo už pred vypuknutím vojny a zámery priaznivé na vytvorenie samostatného českého štátu sa nezmenili.

Nápadným spôsobom sa o slovenskej problematike nechal podrobne informovať od Jozefa Országha. Zároveň vyslovil svoje želanie, aby sa na audiencii u cára, ktorá sa mala uskutočniť v najbližších dňoch, zúčastnil aj Országh, keďže očakával záujem o slovenskú otázku aj u cára.

Reprezentanti krajaných spolkov, účastníci porady, Červený, Klecanda, Koníček a Országh dostali od Ceremoniálneho oddelenia ministerstva Imperátorského dvora zapečatené obálky s pozvaním. „...Jeho Imperátorské Veličenstvo Vám ráčilo, veľactenní páni, najmilostivejšie dovoliť, aby ste sa predstavili vo štvrtok 17. septembra roku 1914 o 12. hodine v Carskoselskom dvorci. Príchod do Carského Sela vlakom Carskej dráhy odchádzajúcim z Petrohradu o 11. hodine dopoludnia. Dvorné ekvipáže budú poslané k príchodu uvedeného vlaku.“¹⁰

Burjana, Šrobára, zbytek Houdkovců atd. Paľo.“ Bohdan Pavlů sa nakrátko skutočne stretol so svojimi priateľmi v Ružomberku. Po návrate k svojej jednotke prešiel front a dostal sa k Rusom. Pozri aj Korešpodencia F. Votrubu. SAV Bratislava 1961, s. 377. Následne na korešpodenčnej karte (ktovie prečo mala ružovú farbu?) adresovanej Pánu Antonovi Štefánkovi, šéfredaktorovi Slovenského denníka v Brne s pečiatkou pošty K. U. K. 21. XII. 1914 napísal: „Pišem Ti akurátne na deň menin ruského cára. Myslel som, že Rusi dajú dnes pokoj, ale ani tak nie. Ináče zase raz my ich prenasledujeme. Sme teraz akurátne nad významným priechodom...“ LAMS 42 F 74.

⁹LA MS 173 CH 13.

¹⁰KARŽANSKIJ, N.: Rusko a československé legie. Praha 1929, s. 31.

Pozri aj Zlatá kniha Slovenska, jubilejný sborník. Bratislava 1929, s. 25.

Prijatie reprezentácie Slovákov a Čechov v Rusku cárom Nikolajom II. bolo nezvyčajným a významným aktom. V dokumente, ktorý delegácia odovzdala cárovi, sa píše, že „...uskutočnenie túžob, uvedených v našom doklade, naplnilo by hlbokou radosťou všetok československý národ a oslobodenie od barbarského jarma nemeckého a maďarského povznieslo by ducha desiatich miliónov ľudí, schopných a túžiacich pracovať nielen v prospech svojho národa, ale i všetkého Slovanstva a túžiacich ísť s ním a s Veľkým Ruskom vždy ruka v ruke. Prosíme Boha, Gosudare, aby pomohol Vaším slávnym vojskám dokončiť v Vašej vôli začaté dielo oslobodenia a zjednotenia všetkých Slovanov.“¹¹

Gosudar prijal memorandum vyhotovené vo vkusnej väzbe a pri predstavovaní jednotlivých reprezentantov každému podal ruku. Všetky dokumenty podčiarkujú, že osobitný záujem prejavil o názory a vyjadrenia Jozefa Országha, ktorý mu bol predstavený ako zástupca Varšavy, Slovák z Uhorska. Cár sa živo zaujímal o pomery v Uhorsku, chcel vedieť, ako ich vidí Országh. Zúčastnení si zapamätali aj cárovu prvú otázku: Aký máte život v Uhorsku, na ktorú Országh odpovedal: „Veľmi ťažký, Vaše Imperátorské Veličenstvo, ťažší ako naši bratia Česi, nám sa nedovoľuje ani slovensky hovoriť. Ja som nemohol študovať vo vlasti, preto som študoval v Sofii a v Rumunsku. Keď prídem domov, som ovšem naplnený radosťou, ale ak musím odchádzať, moje srdce je zaliate krvou. Keď to bude ešte trvať 2 – 3 pokolenia, z nás Slovákov už neostane nič.“

Isteže, o slovenskej otázke sa tu hovorilo aj v širších súvislostiach. Cár totiž chcel poznať mienku Slovákov o budúcom štátoprávnom usporiadaní Slovenska: „A vy, Slováci, prišli by ste si spojenie s Čechmi?“ Országhova odpoveď bola jednoznačná: „Áno, Vaše Imperátorské Veličenstvo, práve to si želáme, aby sme boli spojení s našimi milovanými bratmi Čechmi.“

Medzitým, čo mu podaním ruky cár poďakoval, požiadal, aby mu delegáti ukázali na mape, ako si predstavujú hranice budúceho československého štátu. Pristúpil k biliardovému stolu, na ktorom boli rozprestreté dve veľké mapy Európy. Nekomentoval veľkolepé predstavy delegátov, ktorí zahrnuli do nového štátu aj Viedeň s odôvodnením, že aj tam žije vyše pol milióna Čechov a Slovákov. Cár bol ešte zvedavý, či budúce Československo by malo hraničiť s Ruskom, na čo ho ubezpečili, že Halič by mala pripadnúť Rusku, a tak by oba štáty by mali spoločné hranice v dĺžke 30 – 35 vierst, čo gosudar komentoval krátko: „No, dobre!“ Audienciu ukončil slovami: „Ďakujem Vám, páni, za Vaše informácie. Dúfam, že Boh nám pomôže a že Vaše priania budú splnené.“ Cár sa s nimi rozlúčil podaním ruky.¹²

Po ukončení audiencie prijali pozvanie generálporučika Resina, veliteľa telesnej stráže gosudara, a podľa ceremoniálneho poriadku, napriek tomu, že bolo dvanásť hodín tridsať minút, boli pozvaní na „raňajky“ a vrátili sa do Petrohradu.

Jozef Országh bol požiadaný, aby sa na druhý deň do Carského sela vrátil. Mal poskytnúť podrobnejšie informácie o Slovensku, o slovenskej otázke cárovmu adjutantovi. Dlhý rozhovor mal Jozef Országh pri tejto príležitosti aj s veliteľom cárovej vojenskej kancelárie, ktorý ho požiadal, aby vstúpil do vznikajúcej vojenskej jednotky – Českej družiny, vo funkcii pomocníka veliteľa Družiny pre veci politické.¹³

¹¹KARŽANSKIJ, N.: Rusko a československé legie, s. 34.

¹²VANEK, O.: Čechoslováci v Rusku Praha 1928, s. 31.

¹³Jozef Országh dostal pozvanie aj na spoločenské stretnutie politicky činných významných osobností – na večeru, ktorú usporiadal Slovánsky spolok v Petrohrade. Pozvaním sa sledovalo vytvorenie možnosti, aby sa s Országhom mohol stretnúť a rokovať Vladimír Sabler, hlavný kurátor Svätého synodu, ktorý informoval cára o svojich poznatkoch o Slovensku. Sabler sa ešte pred vojnou stretol okrem iných aj so S. H. Vajanským, v priebehu jeho návštevy v Rusku, ktorý ho o slovenských pomeroch informoval. Nepochybujem, že Vajanský na Sablera urobil priaznivý dojem, poznajúc Vajanského rusofilstvo a cárofilstvo. Pravdepodobne práve preto Sabler v otázke budúceho štátoprávneho usporiadania Slovenska na rozdiel od Jozefa Országha nežičil presadzovaniu myšlienky vytvorenia samostatného Československa. Sabler neskôr zmenil svoj názor aj pod vplyvom rozhovoru s Országhom. Pozri KUDELA, J.: Přehledný vývoj československého revolučního hnutí na Rusi. Praha 1928, s. 31

Záujem o Slovensko a otázky s ním súvisiace neprejavovali len ruskí politici, cársky dvor, ale v symbióze s nimi aj najvyššie vojenské miesta. Zrejme to priamo súviselo so situáciou na haličskom fronte, keď vo vojenských plánoch ruského velenia sa územie Slovenska ocitalo v operačných plánoch a ležalo vlastne v priestore pri predpokladaných smeroch postupu ruskej armády do strednej Európy. Svedectvom toho je aj manifest najvyššieho veliteľa armády veľkokniežaťa Nikolaja Nikolajeviča, vydaný ešte v auguste, aj v slovenskom jazyku, kde môžeme čítať: „Vám Slováci, prináša teraz Rusko slobodu a uskutočnenie vašich národných túžob. V presvedčení, že všetkými silami pomôžete nám dosiahnuť tohoto cieľa, vyzývame k vám, byste ruské vojská vítali jako své bratry a bojovníkov za vaše ideály.“¹⁴

Prvým priamym realizátorom zámeru ruského dvora, ale aj úsilia Slovákov a Čechov zapojených do odboja, mali byť dôstojníci a vojaci Českej družiny. Prápor, ktorého početný stav sa pohyboval okolo 550 mužov (určite by bol býval väčší, ale do dobrovoľníckej jednotky mohli vstúpiť pôvodne len tí, ktorí si podali žiadosť o ruské občianstvo, preto napr. v rokoch 1914 – 1915 v nej bojovalo len 16 Slovákov) sa po krátkom výcviku v Michajlovskom kláštore v staroslávnom Kyjeve presunul na front. Nemal tu plniť bojové úlohy, ale mal vyčkávať na situáciu, keď sa ruské vojská prebojujú na územie Uhorska a potom tu mali rozvinúť širokú propagandistickú činnosť. No už 6. októbra jeho veliteľ jednoznačne hovorí o zmenách v úlohách Družiny. Ruská armáda dosahovala úspech za úspechom a dynamicky postupovala k hraniciam Uhorska. Česká družina v rámci Juhozápadnej skupiny ruskej armády bola rozosiata v útočiacich plukoch vojsk gen. Dmitrijeva a plnila veľmi úspešne úlohy rozvedky. Kozáci prenikali do Karpát a cez Dunajec ku Krakovu. Medzi družinníkmi – t. j. príslušníkmi Českej družiny bol aj Jozef Országh ako pomocník veliteľa plukovníka Sozontoviča.¹⁵

O poslaní a úlohách pomocníkov zanechal svedectvo aj Jozef Országh¹⁶, podľa ktorého mali byť sprostredkovateľmi medzi dobrovoľníkmi Družiny na fronte a československými spolkami v zázemí, resp. ústredím, ale cítili sa kompetentní zasahovať podľa svojho uváženia aj na najvyšších miestach, aj na vojenských. Major Jozef Országh napr. rokovoval spoločne s Vondrákom (taktiež pomocníkom, akými boli ešte Tuček a Reiman) s náčelníkom štábu hlavného veliteľa frontu generálom Ivanovom. Od počiatku činnosti Českej družiny mali veľký vplyv na riešenie základných otázok organizácie a bojového určenia rozdrobených jednotiek Českej družiny.

Major Jozef Országh sa rýchle vžil do úlohy spravodajcu a ako človek so žurnalistickým talentom opísal svoje dojmy takto: „Stojíme v Haliči. Pred nami, tam na druhej strane sú malé vŕšky. Na hrebeni týchto sú nepriateľské zákopy. Nad týmito vŕšky, tam v dialke, vyčnieva nebotyčná Tatra. Temeno jej je už dávno pokryté snehom. Z Okočima pri mestečku Brežska pohľad na Tatry bol malebný, pre nás Slovákov opájajúci. Za jasného a slnečného dňa zdalo sa nám, že keby po temeni nášho veľikána prebežala srnka, že by sme ju museli vidieť. Hej, tam za Vysokými Tatrami, tam ľud slovenský čaká vzkriesenie. Tam, za Tatrami zaletujú naše túžby. Počuli sme, že tam nás čakajú s otvorenou náručou a že chodia tajne do hôr počúvať rachot diel. Rachot ten sa ozýval zpod Bardiova, Dukly, Nového Sanču atď.“

Noci boli chladné a mesačné. Naši chlapi neľúbili mesačné noci. Nie snád' preto, že by nerozumeli pôvabu podobných nocí, ale preto, že sa za mesiačika nedarí rozvedke. Inak je to za tmavej noci.“¹⁷

Vojaci Českej družiny dosahovali na fronte vynikajúce úspechy, mnohí z nich boli vyznamenaní vysokými vojenskými radmi a vyznamenaniami. Pochopiteľne, Družina mala aj straty. Ale predovšetkým veľké úspechy boli podkladom k tomu, že hlavný veliteľ ruských armád Nikolaj Nikolajevič vydal rozkaz, aby sa Česká družina mohla doplňovať aj o nových dobro-

¹⁴ŠTEIDLER, F.: Naše vystoupení v Rusku, I. diel. Praha 1928, s. 42.

¹⁵Kronikár poznamenal, že pri odpočinku jednotky Českej družiny Jozef Országh precvičoval bojové piesne. Pozri Za slobodu, I. diel. Praha 1928, s. 40.

¹⁶Slovenské hlasy, Irkutsk, 8. októbra 1919.

¹⁷LA MS B 580.

voľníkov zo zajateckých táborov, ktorí sa prihlásia do Družiny (21. decembra 1914). Nábor nových dobrovoľníkov mali riadiť pomocníci veliteľa Družiny, teda aj major Jozef Országh.¹⁸ Rozhodnutie malo veľký význam v tom, že príslušníci československého odbojového hnutia v Rusku sa negrupovali len z ruských občanov slovenského alebo českého pôvodu, teda kolonistov. Bol to však stále vojenský útvar krajanského hnutia v Rusku.

Pomocníci veliteľa družiny neboli len akýmisi politickými pracovníkmi v rámci Družiny, ale z titulu svojej funkcie vykonávali a realizovali rozhodujúce procesy organizácie Českej družiny. Takým bol aj vznik záložnej roty, o vytvorení ktorej major Jozef Országh napísal: „Veliteľ Družiny navrhoval, aby bola utvorená nová družina, a preto žiadal o dovoľenie, aby mohol vytvoriť záložný prápor. Štáb 3. armády, s ktorým som bol poverený vyjednávať, upozornil nás, že podľa platných poriadkov tak veľké záložné formácie družinám neprislúchajú a poradil nám, aby sme žiadali o povolenie utvoriť pri Družine záložnú rotu, a v tomto zmysle dal okamžite taktiež svoj súhlas. Potrebovali sme ešte odporúčenie štábu juhozápadnej fronty a rozhodnutie Stavky (Hlavného stanu). Preto 6. januára roku 1915 som cestoval k štábu juhozápadnej fronty. Náčelník štábu generál Alexejev a hlavný veliteľ generál Ivanov ma vypočuli s pozornosťou a odpovedali veľmi priaznivo. Od Stavky sami telegraficky žiadali, aby našej žiadosti bolo vyhovieň. V Stavke nás podporoval aj zástupca ministra zahraničných vecí pri štábe juhozápadnej fronty Bazarov, ktorý neskôr, keď som mu d'akoval, sa vyslovil, že Stavka je nám veľmi naklonená. Zvesti o činoch Družiny došli teda až do najvyšších kruhov. S pochvalou hovoril o Družine aj veľkoknieža Nikolaj Nikolajevič. Povolenie k utvoreniu záložnej roty pri Družine malo veľký význam, lebo výška početného stavu nebola určená, takže v nej mohlo byť aj 1000 mužov, boli sme presvedčení, že štáb nám v tom prekážať nebude.“¹⁹

Práve v tomto období sa dostal medzi zajatcov aj známy novinár zo Slovenska, Bohdan Pavlů. Netrvalo mu dlho a ocitol sa v kruhu vedúcich osobností petrohradského spolku. Už na prelome rokov 1914 – 1915 sa intenzívne pripravoval 1. zjazd československých spolkov v Rusku, a keď bol vytvorený akčný výbor (protirakúsky), za petrohradských Slovákov boli delegovaní Jozef Džavik, J. Madaj a Bohdan Pavlů. Zohral významnú úlohu aj v práci prípravného výboru, najmä pri vypracovaní stanov Zväzu československých spolkov v Rusku (ďalej Zväz), ako sa mala volať „strešná“ organizácia spolkov.

7. až 11. marca 1915 sa uskutočnil prvý zjazd Zväzu za účasti 34 delegátov z celého Ruska, ktorí zvolili nové vedenie. Jedným z dvoch tajomníkov sa stal Bohdan Pavlů. Zväz sa stal najvyšším orgánom československého národného odboja v Rusku. Cáriovi vyslovil oddanosť a žiadal ho, aby: „...obnovil štátne práva československého národa, tisícročného verného strážcu slovanstva na krajnom západe“. Pravda, spoľahnúť sa na to, že deklarácia vyvolá aj realizáciu žiadaného, sa nedalo, čo konštatovali aj delegáti zjazdu. Boli presvedčení o tom, že sa musia spoľahnúť len sami na seba, na vlastné sily – aj vojenské: „Zjazd je presvedčený, že idea obnovenia samostatnosti československého štátu musí byť uskutočnená len za spoluúčasti československého národa a preto sa rozhodol napnúť sily k práci pre organizáciu československého vojska.“²⁰ Zjazd zvolil trvalý pomocný orgán Správu zväzu, vojenskú komisiu, ktorú de facto vytvárali pomocníci veliteľa Českej družiny, teda aj major Jozef Országh. Redaktorom nového týždenníka nazvaného Čechoslovák bol zvolený Bohdan Pavlů. Prvé číslo vyšlo 17. júla 1915 v Petrohrade.

¹⁸Samozrejme, mnohé plány a predsavzatia sa nedali ľahko a rýchlo realizovať. Napríklad ani doplňovanie Družiny o novodružinníkov sa nazobišlo bez problémov, akým bolo napríklad zásobovanie: „Príchodom novodružinníkov nedávno naladené zásobovanie sa rozladilo. Intendencia ich považovala – sverchštatnie – teda za nadpočetný stav, prebytočných a žiadala zákonné potvrdenie – štatú t. j. zvýšeného stavu a do tej doby odopierala vydávať im stravu a šatstvo. Ani zákrok generála Radko Dmitrijeva tu nepomohol. Za takýchto okolností starodružinníci bez reptania dali si zmenšiť – pajok –, teda porciu, ba delili sa s novými aj o peniaze a prádlo. Táto veľkodušnosť bola dojímavá.“ napísal major Jozef Országh v Slovenských hlasoch (Irkutsk) 16. októbra 1919.

¹⁹Slovenské hlasy, (Irkutsk) ročník III., č. 34.

²⁰KUDELA, J.: Přehledný vývoj československého revolučného hnutí na Rusi. Praha 1927, s. 43.

Na zjazde znova vystúpili na povrch rozpory medzi delegátmi z Kyjeva a Petrohradu. Často neskrývané súperenie o získanie vplyvu vo vedení Zväzu a tým aj nad jeho orientáciou v presadzovaní štátoprávných zámerov pretrvávali naďalej. Vzájomný zápas sa rozporuplne prejavil aj v slovenskej otázke. Na rozdiel od línie (Petrohradskej skupiny – spoločného štátu Čechov a Slovákov) Jána a Jozefa Országhovcov, cárofilskú a rusofilskú orientáciu s novou intenzitou presadzovali činitelia Slovensko-ruského spolku pamäti Ľ. Štúra. Nakoniec bola sformulovaná do idey priameho spojenia Slovenska s Ruskom v jednom štátnom útvare. Keď spolok neuspel na zjazde, rozhodol sa zvolať do Moskvy samostatný zjazd ruských Slovákov. V Petrohrade ako odpoveď na podnet Országha prijali vyhlásenie o pomere Slovákov a Čechov. V obsahu vyhlásenia cítiť spoluprácu Országha a Pavlů pri formulovaní požiadaviek jazykovej, kultúrnej svojbytnosti („...Slovensko v politickom a jazykovom ohľade má byť samosprávne“) oboch národných vetiev a p.

Zjazd sa odohrával v čase, keď ruské vojská dosahovali najväčšie vojnové úspechy. K týmto úspechom pomohli svojím dielom aj vojaci Českej družiny, v jednotkách – tzv. polrotách – na frontoch štyroch armádnych zborov od Gorlice v Haliči až k Bardejovu, či Medzilaborciam. 22. marca dokonca padlo jedno z najväčších opevnení, Przemysl. Cesta do Uhorska bola pootvorená. Až do apríla sa viedol dvojmesačný ohromný zápas v Karpatoch. Vojaci Českej družiny vyvinuli rozsiahlu propagandistickú činnosť a uskutočnili mnohé priezvedné akcie medzi R-U vojskom. Mnohí z nich boli významenani.²¹

Nezmlomil ich ani krach ruskej ofenzívy a ťažké ústupové boje. Niektoré jednotky ustupovali cez priestory Habury a Medzilaboriec. Hoci po páde Ržešova sa Rusom podarilo vyviešť svoje vojská, ústup sa dal charakterizovať ako katastrofa ruských ambícií.

Nepriaznivý vývoj situácie na frontoch mal negatívny dopad aj na úsilie Zväzu československých spolkov v Rusku, ktorý prostredníctvom Správy zväzu poslal ministrom zahraničných vecí 21. apríla 1915 memorandum s požiadavkami. Bolo odmietnuté, tak isto, ako aj možnosť vytvorenia veľkej vojskovej jednotky zo zajatcov, ktorých desaťtisíce sa nachádzali v táboroch.²²

Noviny Čechoslovák priniesli 19. novembra 1915 závažnú informáciu o vytvorení Českého komitétu zahraničného a jeho manifeste. Medzi podpismi zakladajúcich členov boli aj Bohdan Pavlů, redaktor Čechoslováka v Petrohrade, Albert Mamatej, predseda americkej Slovenskej ligy a Ivan Daxner, tajomník americkej Slovenskej ligy. Manifest sformulovaný T. G. Masarykom bol výrazom zjednotenia zahraničných kolónií Čechov a Slovákov do spoločného revolučného ústredia, do jednotného koordinačného a výkonného orgánu, ktorý by predstavoval organizované vedenie československého zahraničného odboja.

Lenže Mašarykov vplyv na pomery v odboji v Rusku bol vtedy ešte nepatrný. Mnohé vedúce osobnosti tu totiž hrali na vlastnú päsť v predstavách, že práve oni sa za pomoci ruských činiteľov vrátia do novej vlasti ako najvýznamnejšie osobnosti. Napriek tomu, že Správa zväzu, ako akýsi výkonný orgán akceptoval autoritu T. G. Masaryka a Maffiu doma. Významné bolo, že túto líniu presadzovala redakcia Čechoslováka na čele s B. Pavlů, za pomoci Dr. Ivana

²¹Ako príklad uvádzam návrh na vyznamenanie veliteľa I. práporu Kozlovského pluku Petra Zachara (Slováka), ktorý „15. mája 1915 dobrovoľne sa prihlásil na rozviedku, a s nebezpečím života s Václavom Krejčířikom preplávali riekou San, priniesli cenné správy o nepriateľovi a priviedli zajatých Rakúšanov. Navrhujem, aby boli vyznamenaní krížom Svätého Juraja.“ Pozri Za svobodu, I. diel. Praha 1928, s. 131.

²²Vláda, ktorej sa verejne pripisovala vina na vojenskej katastrofe mala svoje dni spočítané. Na zasadnutí štátnej dумы sa do popredia dostávali progresívne osobnosti z opozície. Parlament dostal pozdravný telegram aj od Zväzu: „Menom Čechov a Slovákov posielame Štátnej dume srdečné pozdravy. My, ujarmení Česi a Slováci so zvláštnym záujmom sa obraciamе v túto dobu k ruským národným predstaviteľom, túžiac počuť od nich skutočný slovanský hlas ruskej zeme, bratské slovo, ktoré by nás potešilo v našom smutnom údele.“ Vo vyhlásení Štátnej dумы sa našli odpovede na zásadné otázky: „...jednomyselne odhodlanie pokračovať s našimi vernými spojencami v boji až do úspešného konca a neuzavrieť mier, kým nebude dovršené víťazstvo.“

Markoviča (oslobodeného zo zajateckého tábora). Rozpory vystúpili na povrch aj na tzv. maľom zjazde (19. až 23. januára 1916), na ktorom sa vlastne z rozporov nič neodstránilo. Následne ako protiváhu Českého komitétu (Koníček, reprezentant cárofilstva) založil Ján Országh (15. 2. 1916) Česko-slovenský spolok. O necelé dva týždne vznikla pri Správe zväzu aj tzv. slovenská komisia.²³

Ján Országh inicioval vyhlásenie Správy zväzu, v ktorom sa pripojila ku Clevelandskej dohode amerických Slovákov a Čechov a uzniesla sa: „...aby všetky spolky náležajúce do Zväzu prijali názov „česko-slovenský“ a aby vo svojich správhach, resp. výboroch dali slovenským členom primerané zastúpenie.“ Dokument bol namierený proti Slovensko-ruskému spolku pamäti L. Štúra, ktorý sa i naďalej usiloval o pripojenie Slovenska k Rusku.

Vedúce osobnosti v Petrohrade a v Kyjeve sa vo vzájomnom zápase snažili nakloniť na svoju stranu T. G. Masaryka. O to pokúsil aj B. Pavlů, ktorý koncom februára 1916 prišiel osobne do Londýna, kde sa s ním stretol. Ale Masaryk ešte nesúhlasil s vytvorením ústredného orgánu československého zahraničného odboja, ku ktorému by sa Zväz v Rusku pripojil. Situáciu skomplikovalo aj rozhodnutie predsedníctva Slovenskej ligy v USA, ktoré označilo za jedinú predstaviteľku Slovákov v Rusku moskovský Slovensko-ruský spolok pamäti Ľudovíta Štúra. Vyslalo svojich dvoch splnomocnencov do Európy (Osuský a Košík), ale predovšetkým do Ruska, aby informovali smerodajných politikov Štvordohody o „žiadostiach slovenského národa“.²⁴

Do neutíchajúcich rozporov v tom čase vstúpila nová osobnosť, poslanec ríšskeho snemu Josef Dürich. B. Pavlů a M. R. Štefánik s ním rokovali už v Paríži, ešte pred jeho cestou do Ruska. Na týchto rokovaníach sa síce dohodlo vytvorenie centrálneho orgánu česko-slovenského odboja v Rusku, ale bez konkrétnych záverov. B. Pavlů pri návrate z Paríža ešte raz rokoval s T. G. Masarykom v Londýne, od ktorého prevzal aj list pre predsedu Zväzu v Rusku, ale Masaryk nepresvedčil. Masaryk v liste písal, že česko-slovenské kolónie sú len výkonnými orgánmi pri presadzovaní národných záujmov sformulovaných doma.²⁵

V takejto atmosfére sa zišli delegáti 2. zjazdu česko-slovenských spolkov v Rusku, ktorí na úvod rokovania (25. 4. – 1. 5. 1916) si vypočuli slová profesora Masaryka z posolstva zjadu: „Vaše kolonie ruská má zvláštni postavení mezi koloniemi – jste teď jediní, kteří žijete ve slovanském státě a v státě rozhodujícím. Nejem my, Slované, ale také neslovanští západní národové vidí v Rusku h l a v n í h o č i n i t e l e v této válce a pro budoucí vývoj po válce...

²³ „Slováci však chceli mať väčšiu účasť vo Sväze, a to najmä na uchlácholenie niektorých hlučných kazimírov. Správa Zväzu listami zo dňa 5. februára 1916 zriadila pri Sväze takzvanú „slovenskú komisiu“ a za jej členov navrhla Jána Országha, Jozefa Džavíka, Dušana Makovického, B. Pavlů a dr. Ivana Markoviča, lenže to nestačilo. Slovákom v Rusku vytýkali, že je ich pomerne málo v légiách. Slováci boli skoro výlučne obchodníci a kovoremeselníci. Svojimi obchodmi zarábali a financovali všetky národné akcie, ostatní v továrňach vyrábali vojenný tovar. Preto i Ján Országh sa v Moskve intenzívne venoval svojmu obchodu. Vďaka dôvere, ktorú požívala firma bratov Országhovcov v celom Rusku, bol na porúdzii potrebný úver a naša oslobodzovacia akcia mala takto stály finančný zdroj.“ LA MS 173 CH 13.

²⁴Širšie pozri PICHLÍK, K.: Bez legend, Praha 1991, s. 166 an.

²⁵Čechoslovák, 21. apríla 1916 prináša úvodník so symbolickým názvom Před vzkřísením, v ktorom B. Pavlů referuje o svojej ceste na západ. Začína symbolikou z histórie náboženstva: „A ještě půst! Ještě národ trpí v chladném objetí nepřátelské moci, stále ještě je nucen kráčet na Kalvarii utrpení svého národa pašijovou cestou své historie. Ale již všichni cítíme, že se blíží konec pašijového týdne a že po něm budeme slaviti radostný svátek V z k ř í s e n í. Tento symbol trpíte na kříži, umučeného za pravdu právě ve svém umučení zvíťazivšího nad nepřátelskými temnými silami, tento vznešený krásný a tragický symbol..., stáva se v dnešní době pro nás tím dražším, že upevňuje v nás znovu víru a naději abychom na své trnité dráze malodušně neklesali, ale vypili svůj kalich utrpení až do dna, v přesvědčení, že na konec naše spravedlivá věc zvíťazí.“ Potom prechádza do racionálnej roviny: „Ubezpečovali mne naši vůdcové, že žádna oběť, kterou dnes přinášíme pro vítězství spojenců, a tedy pro svoje národní vítězství, nebude marnou. Naopak, čím větší oběti přineseme, tím jistější bude naše vítězství... naše věc na západě mezi spojenci každým dnem nabývá příznivější půdy..., jmenovitě ve Francii, která i tentokrát ukázala se tím velikým a velkodušným národem, který již tolikrát svoji šlechtnost projevil.“

Proto, že od Ruska čekáme pro své osvobození tolik, je velmi důležité, abyste k ruskému politickému světu měli správně postavení. A předně bychom si my zde přáli, aby všichni byli s j e d n o c e n í, sjednocení je naší hlavní a teď jedinou myšlenkou dosíci politické samostatnosti pro náš národ. Tato myšlenka a toto úsilí přirozeně musí zatlačit všechny osobní a lokální různosti.²⁶ Na zjazde v Kyjeve sa zúčastnili delegáty zvolení v Českej družine, v spolkoch a zajateckých táboroch (medzi nimi aj J. G. Tajovský a Ivan Markovič). Napriek dôrazným slovám vo výzve Masaryka, zápas pokračoval s nezmenšenou intenzitou a víťazne z neho vyšla skupina z Kyjeva na čele s V. Vondrákom, ktorý vystriedal na predsedníckom poste B. Čermáka. Ale podpredsedom sa stal Jozef Országh, čo dávalo určité záruky do budúcnosti.²⁷ Výkonný orgán Zväzu, Správa, prešla do Kyjeva a petrohradskí činitelia sa dostali do situácie, v ktorej na čas museli prejsť do pasivity.

Vedenie česko-slovenského odboja v Paríži s obavami sledovalo aktivity Josefa Düricha už pred jeho odchodom (23. 6. 1916) do Ruska. A ak to nešlo inak, dosiahli aspoň to, že hlavné veliteľstvo Dohody povolilo odísť do Ruska aj M. R. Štefánikovi. S Gustávom Košíkom, splnomocnencem Slovenskej ligy v Amerike 28. 7. 1916 odišiel z Paríža do Ruska aj Štefánik. Nebolo isté, či dokážu upokojiť rozbúrenú hladinu nášho odboja v Rusku, či nastane zmierenie také potrebné pre úspech česko-slovenskej akcie, ktorej zástupcovia by mali hľadiť a konať predovšetkým v prospech hlavného cieľa.

Mnohé dokumenty svedčia o tom, že cárske orgány veľmi pozorne sledovali vývoj situácie v česko-slovenskej kolónii a teraz s nádejami čakali na razantné kroky svojho stúpenca poslanca Düricha, druhého človeka po Masarykovi, o ktorom bolo všeobecne známe, že je presvedčeným cárofilom. Napriek tomu Čechoslovák napísal: „...poslanec Dürich má prevzítí na Rusi vedení národně-revoluční akce československé, která až do té doby byla v rukou Svazu československých spolků na Rusi“. V článku sa píše o očakávanej nádeji reorganizácie politického vedenia, ktoré trpí rozháranosťou, neusporiadanosťou a napätím medzi Kyjevom a Petrohradom.

Dürich prišiel do Petrohradu 5. júla 1916 a ako s prvým hovoril s Bohdanom Pavlů, ktorý v Čechoslovákovi uverejnil nadšený článok o jeho príchode a vyjadril nádej na: „...dobré vedenie a sústredenie celej našej práce“.²⁸ Prijal ho minister zahraničných vecí a neskôr aj predseda vlády (Stürmer), ktorému odovzdal svoje memorandum, kde môžeme čítať aj toto: „...väčšina českého národa si přeje, aby Čechy byly samostatné království, ale s ruským carem v čele, který by byl zároveň českým králem“ v rámci akejsi federácie.

Štefánik po príchode do Petrohradu (15. 8. 1916) sa stretol s Dürichom, ale Dürich odmietol, aby spoločne navštívili hlavný stan v Mohyleve, na ktoré dostal povolenie už predtým. Taktó ho samostatne prijal Alexejev a 15. augusta aj cár.

Štefánik sa dostal k Alexejovi až 24. augusta a zanechal tu dobrý dojem. Alexejev vyslovil nádej, že dosiahne ukončenie nezhôd v česko-slovenskom odboji. Možno že aj preto, lebo Dürich o ňom vyhlásil, že Štefánik nie je členom Česko-slovenského zahraničného výboru a preto jediný zástupca pre Rusko je len on. Z toho všetkého sa dá usudzovať na neľahké úlohy, ktoré čakali na Štefánika a G. Košíka.

²⁶Čechoslovák, 28. apríla 1916.

²⁷„...historické časy vyžadovali do úzadia odsotiť všetky nedorozumenia, jednotne pracovať na oslobodení oboch národov a vzájomný pomer si spravodlivo upraviť v novom štáte. A tu sa dokázal veľkým náš »baťko« Országh, ktorý pracoval, každého k práci povzbudzoval, Slovákov zastupoval na všetkých poradách v Moskve i mimo nej. Hoci vo svojej slovenskej skromnosti nikdy sa netlačil dopredu, jednako všetci museli uznať jeho obrovskú, obetivú prácu a po zriadení odbočky Česko-slovenskej národnej rady v Rusku bol vyvolený za jej podpredsedu. Táto hodnosť uvalila na neho nové ďalšie povinnosti, ktoré svedomito plnil. Náš vrelomilovaný prezident Tomáš G. Masaryk počas svojho pobytu v Rusku častejšie konferoval s Jánom Országhom a vždy sa čo najkrajšie vyslovoval o jeho práci.“ LA MS 173 CH 13.

²⁸Čechoslovák, 8. júla 1916.

Pomocnú ruku Štefánikovi podali (16. augusta) reprezentanti slovenských spolkov (Varšava, Petrohrad, Moskva – dokonca aj Slovensko-ruský spolok pamäti Ľudovíta Štúra), ako aj zajatcov. Na spoločnej porade si zvolili 5-člennú komisiu (predseda I. Markovič, tajomník J. Janček), v mene zjednotených Slovákov, ktorá v telegrame privítala Štefánika v Rusku.

V takejto atmosfére vznikol (29. 8. 1916) známy Kyjevský zápis, v ktorom sa okrem iného deklaroval boj za vytvorenie jednotného národa československého s uznaním rozhodujúceho postavenia Československej národnej rady (ČSNR). Jeho reprezentantom v Rusku ostal J. Dürich. A ten nezaháľal. Ruské ministerstvo zahraničných vecí stálo jednoznačne za Dürichom a presadzovalo jeho vedúcu pozíciu všetkými prostriedkami (aj finančnými subvenciami). Nakoniec bol Štefánik postavený pod policajný dozor, musel opustiť Rusko, a tak odcestoval do Rumunska.

Spory neutíchali ani v nasledujúcich týždňoch. Dokumenty svedčia o presadzovaní názorov na oboch stranách. V slovenských spolkoch aktívne zasahoval aj G. Košík, ktorý na porade (5. októbra 1916) v Moskve sa postavil proti Rusko-slovenskému spolku pamäti Ľudovíta Štúra a za „...politickú jednotu s Čechmi“ a usilovne pracoval na chystanom vydávaní nového časopisu *Náš cieľ*. Programové vyhlásenie podpísali G. Košík, J. G. Tajovský, V. Hurban, J. Janček, J. Jesenský, I. Markovič a iní, a vyslovili sa za československý štát.

Ukazovalo sa, že jedinou autoritou, ktorá sa mohla pokúsiť o zblíženie oboch prúdov v krajskom hnutí, bol T. G. Masaryk, predseda ČSNR. Skupina okolo časopisu *Čechoslovák* vyslala 3. 1. 1917 Ferdinanda Piaseckého do Londýna, aby pozval do Ruska Masaryka. A nebol sám, ktorý sa o to usiloval.

Medzitým sa vrátil do Ruska Štefánik a rokovoval s náčelníkom generálneho štábu Gurkovom a urýchlene zvolal poradu zástupcov všetkých česko-slovenských organizácií v Rusku a predostrel argument o naprostej závislosti Düricha (finančné subvencie) od cárskej vlády a navrhol jeho vylúčenie z ČSNR.²⁹ Čo sa 19. februára 1917 stalo.

Marcová revolúcia v Rusku (tradovaná v minulých rokoch ako februárová) priniesla zásadné zmeny, medzi ktorými s veľkým dosahom pre náš odboj bolo menovanie nového ministra zahraničných vecí Miľukova, priaznivo nakloneného česko-slovenským aktivitám. Do popredia sa dostávala aktivita zajatcov a ich organizácií (v 180 táboroch), ktoré presadzovali uznanie ČSNR ako jedinej reprezentantky odboja, ako aj Štefánikov návrh na vytvorenie jej odbočky v Rusku. Do komisie pre vyjednávanie so Zväzom bol pozvaný aj Slovák Ján Janček.³⁰

Miľukov s konečným rozhodnutím o riešení sporu s Dürichom sa rozhodol počkať na príchod T. G. Masaryka, ktorý 7. apríla poslal telegram o svojej nadchádzajúcej ceste do Ruska. Zároveň žiadal Bohdana Pavľu „...velmi naléhavě, abyste mně pomohl sjednocením se Svazem a spoluprací. Zanechte zatím (to jest, než přijedu) svých sporů. Škodí naši posici.“³¹

Očakávaný zjazd zástupcov spolkov Zväzu, vojenskej Družiny a organizácií zajatcov sa zišiel v Kyjeve 6. mája 1917 a s definitívnou platnosťou rozhodol o realizácii Štefánikovho návrhu zriadiť odbočku ČSNR v Rusku. Za jedného z dvoch tajomníkov odbočky bol zvolený Dr. Ivan Markovič a za podpredsedu Ján Országh, ktorý bol zvolený aj do organiza-

²⁹Čechoslovák, 15. 2. 1917.

³⁰Okrem toho M. R. Štefánik uverejnil vyhlásenie: „...Nech je mravnou posilou všetkým Čechom a Slovákom, že rozhodujúci činitelia sú nám nápomocní v riešení tejto krízy. Ruská vláda v osobe ministra zahraničných vecí mi zdelila, že naprosto sympatizuje so snahami Česko-slovenskej národnej rady k zjednoteniu všetkých politických oslobodzovacích činností, aby takto bolo zabránené zmätkom.“ Štefánik dúfal, že budúci zjazd Zväzu vyrieši túto krízu. Pozri: Čechoslovák, 3. apríla 1917.

³¹Čechoslovák, 12. 4. 1917. Širšie pozri PICHLÍK, K. – KLÍPA, B. – ZABLOUDILOVÁ, J.: Českoslovenští legionáři (1914 – 1920). Mladá fronta, Praha 1966.

čno-finančnej komisie, do vojenskej Dr. Vladimír Daxner, zajateckej Matej Miškóci a Ján Janček a do propagačnej J. Jesenský, V. Hurban a B. Pavľu. Slováci sa takto dostali do významných pozícií.

Masaryk prišiel do Petrohradu 16. mája³² a s uznaním komentoval výsledky rokovania zjazdu v Kyjeve. Ocitol sa v revolučnej atmosfére Petrohradu a Ruska, keď bolševici v priebehu tzv. dvojvládia prostredníctvom soviетov preberali do svojich rúk moc v štáte. V situácii, keď už Rusko odmieta vojnu a koniec-koncov nebolo v stave bojovať. Dalo to jasne najavo v búrlivých demonštráciách, ktoré sa odohrávali na uliciach. V rekonštruovanej vláde už chýbali Gučkov a Miľukov, čo bola nenahraditeľná strata pre česko-slovenský odboj. Keď M. R. Štefánik koncom marca odchádzal z Ruska, netajil svoju skepsu a istú stiesnenosť, ktorú pociťoval pod vplyvom vývoja ruskej revolúcie.³³

Jeho obavy sa začali naplňovať už o niekoľko dní. Dočasná vláda sa pod tlakom vnútornej situácie (rozpad ruskej armády, nástojčivé volanie vojenských jednotiek po mieri, anarchia) postavila proti vytváraniu nových česko-slovenských jednotiek. Dokonca predsedu organizačnej komisie pre česko-slovenské vojenské útvary gen. Jaroslava Červinku postavili pred vyšetrovaciu komisiu a obvinili z kontrarevolučnej činnosti a velezrady.³⁴ Masaryk v tejto zložitej situácii osobnými kontaktmi a korešpondenciou s Kerenským získaval čas. Práve v tomto období dosiahli naši legionári v Rusku skvelé víťazstvo. Česko-slovenská brigáda pri Zborove sa preslávila bojovým úspechom, ktorý rezonoval po celom svete.³⁵

Napriek tejto významnej udalosti, napriek vysokým oceneniam bojového úspechu brigády, osud česko-slovenského odboja v Rusku bol podmienený vývojom vnútornej situácie. A tá našej revolúcii nežičila. Pokojný vývoj ruskej revolúcie možno mohol pokračovať len vystúpením Ruska z vojny. A to sa uskutočnilo prvým dekrétom nového režimu. Ozbrojené povstanie bolševikov a nástup novej vlády, resp. jej dekrét o mieri vlastne končí jednu z etáp česko-slovenského odboja v Rusku.

Blížil sa čas odchodu z Ruska, ktorý sa nakoniec zmenil v známu anabázu, naplnenú ťažkým bojovým zápasom proti bolševikom. Päťtisíc stoštyri Slovákov³⁶ v jednotkách česko-slovenských vojsk v Rusku sa takto zapísali do histórie nášho národa výrazným spôsobom. Podobne ako bratia Országhovci a Bohdan Pavľu, ktorí mali na ich zásluhách mimoriadny prínos. Ale to už je iná kapitola...

³²Keď sa začali šíriť inofarmácie o tom, že sociálno-demokratické strany z rôznych štátov Európy sa chystajú na konferenciu do Štokholmu, kde mali prijať závery a postoje k vojne a usporiadaniu po vojne, B. Pavľu v máji tam pricestoval a stretol sa aj s Masarykom, ktorý sa tu zastavil na svojej ceste do Ruska. Pavľu tu plnil dôležité poslanie, keď v spolupráci s delegátmi z Čiech, ako reprezentant Družiny, spolkov a zajatcov, mal za úlohu podieľať sa na príprave materiálov a koordinácii postojo. Neskôr sem pricestoval z Ruska aj P. Maxa a o ich činnosti sa objavila správa dokonca od budapeštianskeho korešpondenta denníku Az est: „Bol som nemálo prekvapený, keď ma B. Pavľu oslovil plynulou maďarčinou, akoby sa v Rusku a Európe nebolo nič zmenilo. Obaja Česi agitujú pre samostatné kráľovstvo České, ku ktorému samozrejme pripájajú aj Slovensko.“ Česká delegácia takýto záver naozaj prijala, v súlade s činiteľmi z Ruska a presadzovala ho na konferencii. HERBEN, J.: Ohlas zahraniční zformule doma, Praha 1927, s. 34, ďalej PROKEŠ, J.: Obrázkové dějiny našeho osvobození. Praha 1930, s. 768 a Českoslovák, 11. júna 1917.

³³Za svobodu, I. diel, s. 740 a Českoslovák, 18. 5. 1917.

³⁴ČERVINKA, J.: Cestou našeho odboje. Praha 1920, s. 47 an.

³⁵„Ministr Kerenskij navštívil tento úsek fronty, povýšil okamžitě velitele čs. brigády na generála a po prohlášení poručíka Čečka (»Brigáda žádá, aby jste československé vojsko nepokládal za národnostní pluky, nýbrž za revoluční vojska, bojující s vámi za ideály svobody, rovnosti a bratrství!«) slibil plnou podporu organizování čs. jednotiek v Rusku. Velitel jihozápadního frontu řekl generálu Červinkovi, aby po návratu do Kyjeva zformoval »tolik čs. vojsk, kolik se vůbec ještě zformovat dá... Zdálo se, že toto nadšení znovu spojí československé hnutí s ruskou revolucí a překoná obavy vzniklé v květnu a červnu 1917.« PICHlíK, K.: Bez legend. Praha 1991, s. 218.

³⁶Spomienky niektorých slovenských účastníkov priniesla publikácia Sborník rozpomienok ruských legionárov Slovákov (Praha 1933), ktorú redigovali J. G. Tajovský a F. Písecký.